

Tibor R Machan:

Frihetens filosofi

Vilket är det från moralisk synpunkt bästa socio-ekonomiska systemet? Denna samhällsfilosofiska fråga, som är lika fundamental som ambitiös och svår, ställer den ungersk-amerikanske professorn i filosofi T M Machan i sin pamflett *Frihetens filosofi*. *Den individuella frihetens moralfilosofi*, (Timbro samhällsdebatt, Stockholm, 1987, 140 s, övers John-Henri Holmberg). Denna märkliga skrift anknyter till den klassiska, europeiska samhälls- och idédebatt, som i våra dagar på dessa breddgrader kanske inte stått speciellt högt i kurs men som i ett historiskt perspektiv ter sig desto mera angelägen. Att professor Machan angriper frågan utifrån djärva och kontroversiella hypoteser gör inte boken mindre spännande och tankeeggande.

Författarens syfte är dels att vederlägga marxismens moraliska kritik av kapitalismen, dels att på moraliska grunder framföra argument mot det marxistiska försvaret av socialismen. Varför skall problemet tacklas med ett moraliskt angreppssätt? Är det inte nog med att påvisa marknads-ekonomins större effektivitet och produktivitet? Enligt Machan är detta ej tillräckligt, emedan det marxistiska argumentet enkom framhåller socialismens *moraliska* överlägsenhet. Moralfrågan snarare än den ekonomiska synpunkten är det centrala. Därför söker Machan grunden för

sin bevisföring i: metafysik, ontologi, etik, epistemologi och politisk filosofi.

Machan kritiserar den (neo)klassiska ekonomin framför allt för att vara deterministisk. Dess metafysiska antagande är grundat på en reduktionistisk uppfattning om vetenskapen. Ekonomin beskrivs med en mekanistisk modell, som inspirerats av den klassiska fysiken (mekaniken). Den (neo)klassiska ekonomin utgår från att människan är driven av krafter (vinstmaximering, nyttomaximering), vilka bestämmer hennes handlande. I denna mekanistiska modell kan man inte göra någon åtskillnad mellan mänskligt beteende och andra varelsers beteende. Därför uteslutes allt sådant som gör ett moraliskt perspektiv rimligt. Någon plats för etik finnes icke. Det neoklassiska försvaret av kapitalismen och marknadsekonomin utmynnar i ett värderingsfritt (Wertfrei) framhållande av systemets bättre effektivitet och högre produktivitet. Detta argument är emellertid, som ovan framhållits, ovidkommande från marxistisk synpunkt. Att bedöma ett socio-ekonomiskt system i termer av produktivitet och effektivitet är blott en fråga om värderingar. För marxismen är, enligt Machan, det moraliska perspektivet det centrala. Därför ger han sig ut i debatt utifrån motståndarens villkor i akt och mening att på så sätt rikta stöten direkt mot dennes svagaste punkt.

Argumentet för kapitalismen bygger professor Machan på följande fem element: en metafysisk människosyn enligt vilken människans essens är individualismen, en objektiv värdeteori, hypotesen om viljans frihet, existensen av naturliga rättigheter samt enskild äganderätt.

Sin människosyn utvecklar Machan genom en idéhistorisk diskussion om individualismen visavi kollektivismen. Gentemot de kollektivistiska uppfattningarna från Platon till Marx, enligt vilka människan väsentligen är en kollektiv varelse, ställer han Hobbes atomistiska individualism, som framhåller att vi nödvändigtvis är individer, att vi är människor är endast en fråga om definition. Machan intar själv ett slags mellanställning, då han hävdar att människan av naturen är en individ, men att hon med sina artfränder har ge-

mensamma drag, vilka särskiljer henne från övriga levande varelser.

Varför Machan intager en dylik position är inte helt klart. Man kan tolka hans argument på följande vis. Ett kollektiv kan likvidera individer eller grupper (klasser), vilka anses stå i vägen för kollektivets lycka eller utveckling. På så sätt kan kollektivet motivera moraliskt förkastliga handlingar. En annan invändning mot kollektivismen kan vara följande. Kan en varelse, som är sant kollektiv, avkrävas ett individuellt moraliskt ansvar? Kommer inte en sådan varelses handlingar att bestämmas av kollektivets intressen, som varelsen ju är besjälad av? (Man kan här jämföra med den marxistiska tesen att borgaren ingalunda är ond utan handlar enbart enligt sitt klassintresse, dvs är en amoralisk varelse). Varför Machan inte godtager den hobbesianska individualismen som grund för en moralisk hållning kan törhända förklaras sålunda. En hobbesiansk individ är nödvändigtvis inte mänsklig, medan en moralisk värdering endast kan tillkomma sant mänskliga handlingar.

Ett av de förmodligen mest kontroversiella inslagen i *Frihetens filosofi* är den objektiva värdeteorin. Enligt den subjektivistiska värdeteorin eller värderelativismen är värderingen "A är bättre än B" en meningsfull utsaga om hur den som uttalar sig värderar A och B, vilka kan vara t ex handlingar, varor o s v. Att A anses vara bättre än B beror således inte på några objektiva egenskaper, vilka tillkommer A och B oberoende av den som värderar. Den nyttoteori, som ligger till grunden för konsumtions- och stora delar av välfärdsteorin, är en form av subjektivistisk värdeteori. Denna förkastas av Machan som grundval för moraliska omdömen. I stället utvecklar han en objektiv värdeteori, där utsagan "A är bättre än B" kan vara sann eller falsk oberoende av individens subjektiva tyckande. Genom att stödja sig bl a på Sir Karl Popper hävdar Machan att förekomsten av liv ger en objektiv grund för bedömning av varden. Vad som gynnar livet är gott, och då detta objektivt kan fastställas, så kan även en utsaga som "gör A istället för B" bedömas vara sann eller falsk. En dylik kun-

skap om värden skulle innebära att objektiva normer för vad som är riktiga handlingar kan fastställas.

Ehuru sanna regler för människans handlingar kan föreskrivas är detta, enligt Machan, icke nog för ett moraliskt liv. För en moralisk dimension kräves det att individen själv bestämmer mål och medel för sitt agerande. Därför postulerar Machan viljans frihet, att människan är själv-determinerad, icke ledd av för henne okontrollerbara drivkrafter. Detta antagande understöder författaren med diverse såväl rent logiska som erfarenhetsmässiga argument; bl a hänvisar han till professor Sperrys neurofysiologiska teorier.

Om det är så att människan är en individ med fri vilja och om objektiva normer för hennes val och handlingar är fastställda, så blir ett moraliskt synsätt på mänskligt liv möjligt. Då kan man även ställa frågan i vilken socio-ekonomisk ordning kommer det moraliska perspektivet bäst till sin rätt? Machan svarar att detta sker följaktligen i ett system, där individen kan få en så stor sfär för suveränitet som möjligt. Hans argument försöker jag sammanfatta sålunda. Naturliga rättigheter är den metod med vilken ett samhälle garanterar individen största möjliga suveränitet. Till dessa rättigheter hör enskild äganderätt genom vilket samhället förser individen med utrymme för individuella beslut, dvs ger personlig autonomi. Därför är kapitalismen det socio-ekonomiska system, som ger människan de bästa möjligheterna att leva ett moraliskt värdigt liv.

Vad som hittills behandlats kan anses utgöra det centrala budskapet i *Frihetens filosofi*. Därutöver ingår i Machans analys

bl a en kritik av Marx dialektiska vetenskap, kollektivismen, den sociala ingenjörskonsten, centralplanerade ekonomier m m.

Frihetens filosofi är en engagerat och medryckande skriven pamflett. På att den tacklar flera kontroversiella frågor väcker den dock invändningar såväl hos dem som sympatiserar med budskapet, som givetvis hos dem vilka hyser en annan eller en principiellt motsatt ståndpunkt. Man kan även konstatera att Machans spontana och rapsodiska sätt att behandla sitt ämne har lett till en bristande systematik, som kan uppfattas något irriterande. Den kanske framsta meriten med *Frihetens filosofi* är att den djärves upptaga till diskussion dessa lika svåra och snåriga som centrala och grundläggande samhällsfrågor. Man får hoppas att skriften lyckas väcka debatt. Professor Machans rättframt och otekniskt skrivna arbete kan rekommenderas alla, lekmän och lärda, vilka hyser intresse för moralfilosofin samt för nationalekonomins och andra samhällsvetenskapers kunskapsteoretiska och metodologiska frågor. För den som känner sig osäker vad beträffar den filosofiska terminologin, finns stöd i t ex Konrad Marc-Wogaus *Filosofisk uppslagsbok* [1984]. Till slut konstateras att översättaren kan gratuleras till ett lyckat arbete.

Pol lic P A LUUKKAINEN
Nationalekonomiska institutionen
Uppsala universitet

Referens

Marc-Wogau, K, [1984], *Filosofisk uppslagsbok*, 3 uppl. Lund.